
EDEBİYATIN SİYASETLE İMTİHANI

Tanzimat Sonrasında Siyaset Edebiyat İlişkisi Üzerine Bir Çözümleme

OR

Sezai COŞKUN*

ÖZET

Edebiyat için farklı tanımlamalar yapılsa da bu tanımlamalarda edebiyatın toplumla ilişkisi kesin bir gerçek olarak yer almaktadır. Edebiyat, tabiatı gereği toplumsaldır. Topluma ait önde gelen unsurlardan biri siyasettir. Bu ilişki ağında edebiyatla siyaset arasında bir bağ tesis edilemektedir.

Türk edebiyatı, ilk yazılı metinlerinden itibaren siyasetle yakından ilgilenmiştir. Tanzimat sonrası Türk edebiyatında da siyasî meselelerin sıklıkla işlenir. Tanzimattan günümüze kadar değişen siyasi yapıya göre edebiyatın siyasetle ilişkisi biçimi ve muhtevası farklılaşmıştır. Ancak edebiyatın siyasetle ilişkisinde zarar gören hep edebiyat olmuştur. Siyaset edebiyatı kullanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat ve Siyaset, Edebiyat ve Politika, Politik Edebiyat, Edebiyat ve İdeoloji, Türk Edebiyatı

GİRİŞ

Edebiyat, ortaya konulan ilk edebî mahsullerden itibaren taşıdığı toplumsal karakter sebebiyle, tabii olarak siyasî yapıyla içli dışlıdır. Edebiyatçı, bazen

---

* Yard. Doç. Dr. Fatih Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

marjinal kimliğinden kaynaklanan muhalif yapısı bazen siyasî yapının ideolojilerine soyunması bazen de siyasî iradenin vereceği 'nimete' muhtaç olması sebebiyle yolu siyasetle kesişen kişi olmuştur. Edebiyatçının siyasetle ilişkisi ise edebiyat teorisini içeren ilk kitaplardan itibaren tartışılmış, birbirinden oldukça farklı fikirler ileri sürülmüştür. Bu çalışmanın ana meselesini oluşturan Tanzimat sonrası Türk edebiyatı ve edebiyatçısı da siyasetle yukarıda çizilen çerçevede yakın ilişki içerisinde olmuştur. Bu ilişki halen devam etmektedir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde ardından demokrasiye geçiş yıllarında, ideolojilerin çarpışma dönemlerinde ve son olarak postmodern diye adlandırılan dönemde edebiyat siyasetle adeta göbekten bağlı bir hayat sürdürmüştür. Bu ilişkinin Tanzimat yıllarından başlayan ve günümüze uzanan süreci oldukça dikkat çekici noktalar içermektedir.¹ Bu çalışmamızda tarihî süreç içerisinde bu ilişkiye bakacağız.

I-TANZİMAT: EDEBİYATÇININ SİYASETİ

Osmanlı'da yenileşme hareketleri, devlet eliyle başlatılsa da bu yenileşme hareketlerini özellikle Tanzimat sonrasında topluma yayan, bu yeniliklerden toplumu haberdar eden edebiyatçılar olmuştur. O dönemde Batı'da tartışılan bazı kavramlar, edebiyatçı kimlikleriyle öne çıkan isimler tarafından Osmanlı'ya taşınmıştır. Ancak bu tanıtma ve taşınma faaliyeti döneminin edebiyatçılarınun tam anlamıyla o kavramlara vukufiyetinden kaynaklanmıyor, sathi bir tanımaya dayanıyordu. Tanzimat'ın aydınları daha ziyade Osmanlı yönetiminin dayandığı şer'i yapıyı batılı bazı kavramlara oturtmaya çalışıyorlardı. Demokrasi bu dönemde zaman zaman zikredilen kavramlardandır. Ama henüz bu kavramın Batı'da uygulanma biçimi ve tarihi üzerine geniş yazılar yazılmamakta daha ziyade şer'i hükümler etrafında bir 'olması gereken sistem' kastedilmektedir. Batılı anlamda bir demokrasi fikri henüz oluşmuş değildir. 'Pre-demokratik' denilebilecek bu dönemde cumhuriyet, meşrutiyet, ihtilal gibi siyasî kavramların henüz dönemin sözlüklerine girmediği görülmektedir.²

Şinasi, sadece edebî alanda yaptığı yeniliklerle değil, kullandığı siyasî kavramlarla da yeni bir siyasî alanın ilk işaretlerini dile getirir. Onun Montesquieu'dan kaynaklanan kanun fikrinin yanında Reşid Paşa için yazdı-

¹ Türkçe'de edebiyat siyaset ilişkisini doğrudan veya dolaylı olarak irdeleyen eserlerin geniş bir listesi için bkz. Selçuk Çıkla-Sıddık Akbayır, 'Hayat-Edebiyat- Siyaset Kaynakçası', *Hece*, nu: 90/91/92, 2004. s. 635-680

² Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005 s.18

ęi kasidelerde onu 'medeniyet resulu' 'reis-i cumhur' gibi ifadelerle anlatması, sadece Türk edebiyatı kaside geleneğinde bir yenilik değil, Türk siyasî tarihinde de önemli bir adımdır. 'O, pratik ve ivedi bir değişim hareketine, muhtaç olduğu dolgunluğu kazandırmaya çalışarak onu tarihî bir geleneğin konusu yapmak istemiştir.'³

şinasi ile aynı dönemde yaşayan ancak ondan daha ateşli siyasî değerlendirmelerde bulunan Namık Kemal'in 'Hürriyet Kasidesi' ise başlı başına bir siyasî tavrı dile getirir. Namık Kemal, bu şiirinde bir yandan siyasî yapıyı tenkit ederken bir yandan da siyasî duruşlarının arka planını ortaya koyar. şiir sanatı bakımından oldukça zayıf olan metin, siyasî bir nutuk özelliğiyle öne çıkar.⁴

Ali Suavi'den Ziya Paşa'ya bu dönemin aydınları, edebiyat kudretlerini siyasî mülahazalarını ifade için bir vasıta olarak kullanırlar. Bir çok edebiyat tarihçisi ve eleştirmen tarafından 'Sosyal ve Politik Fiiıklar Devri' olarak tasnif edilen Tanzimat'ın bu ilk döneminde edebiyatla siyasetin ilişkisinde genel olarak edebiyat bir kürsü vazifesi görmektedir. Kurban edilen bir edebiyat, dillendirilen bir siyaset vardır. Edebiyatçı bugünkü manasında olmasa da sosyolojik anlamda 'siyasî bir kişilik'tir. Edebiyatçının siyasetinde siyaset, edebiyatı kullanmaktadır. Bu durum, dönemin aydınının kendine biçtiği rolle ilgili de bir durumdur. Aydın, toplumun her alanda yenilenmesini istemektedir. Bu yenilenmenin oranı ve niteliği hususunda farklı fikirler olsa da hakim düşünce 'yeni bir sisteme' olan gerekliliktir. Tercüme edilen ilk romanın edebî niteliğinden öte siyaset-name türüne yakın olan Telemaque olması bu noktada dikkat çekicidir. Kitabın 'Bir Memleketin Tarık-i İmârı', 'Bir Hükümdar-ı Münasib İntihab Etmek Üzere Akd-i Cemiyet-i İmtihan Olunması', 'İdare-i Memlekete Dair Mesâil-i Selase ve Ecvibesî' gibi bazı bölüm başlıkları, eserde edebiyatın değil siyasetin esas olduğunu göstermektedir

II. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ: SATIR ARALARINA SIKIŞAN, SUSARAK KONUŞAN EDEBİYAT

II. Abdülhamit, Son iki yüzyıllık Türk tarihinin çokça tartışılan figürlerinden biridir. Sadece siyasî ve sosyal tarihte değil, edebiyatta da sıklıkla işlenmesi onun bu çok tartışılan kişiliğiyle ilgilidir. Abdülhamid'in çocukluk ve genç-

³ Bedri Mermutlu, *Sosyal Düşünce Tarihimizde şinasi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003, s.338

⁴ Namık Kemal, sadece şiirlerinde değil, gazete yazılarında da siyasî meselelere yer verir. Bu yazılar için bkz. Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, (Haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu, İsmail Kara), Dergah Yayınları, İstanbul, 2005

lik yılları Yeni Osmanlıların meşruti yönetime dair tartışmalar içinde ve yeni siyasî kavramların telaffuz edilmeye başlandığı bir dönemde geçmiştir. Bu bakımdan döneminde yeni siyasete en yakın isimlerden biridir. Ancak Yeni Osmanlılar Abdülhamit'in tahta çıkmasından kısa bir müddet sonra hayal kırıklığı yaşarlar ve Abdülhamit tarafından sürgüne gönderilerek susturulurlar. 1895-1901 seneleri arasında hakim olan Servet-i Fünun edebiyatı ise siyasî mesajını susarak verir. Edebî eserlerde siyasî meseleler ve söylemler doğrudan yer almaz. Satır aralarına sıkıştırılan imalar ve susarak verilen mesajlar vardır. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanının önde gelen kahramanlarından Adnan Bey'in yeğeni Behlül'ün babasının sürgün edilmiş olmasının belirtilmesi ancak bu sürgünle ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunulmaması, yazarın susarak mesajını iletmesi olarak okunabilir. Çünkü edebiyatta sadece söylenenler değil, söylenmeyenler de bir mesajdır. Yazar, bir dönemi ortaya koyarken eğer o dönemin panoramasını ortaya koyma gayretinde ise o panoramaya yerleştirmedikleriyle de bir siyasî mesaj dile getirmiş olur. Bu anlamda Servet-i Fünun döneminin edebiyatında siyasî meselelerin ve siyasetin yer almaması, siyasete yer verilmemesi tam bir siyasî tavidir. Aynı şekilde bu dönemin siyasî içerikli önde gelen metinlerinden Tevfik Fikret'in 'Sis' isimli şiirinin yazıldığı dönemde yayınlanmamış olması da bu siyasî durumla ilgili bir husustur. Fikret, bu şiirinde siyasî iradeye duyduğu bütün kını İstanbul üzerinden dile getirir. Onun;

Lakin sana layık bu derin sürte-i muzlim,
Layık bu tesettür sana, ey sahn-ı mezalim

...

Ey köhne Bizans, ey koca fertût-ı müsahhir,
Ey bin kocadan arta kalan bîve-i bâkir...⁵

gibi onlarca beyitte dile getirdiği bu nefret Abdülhamit'in siyasî uygulamalarına olan nefrettir. Yine bu dönemde Servet-i Fünun gurubuna mensup şair ve yazarların İzlanda'ya kaçıp orada yaşamak istemeleri gibi tavırlarında da siyasî yön gözlemlenir.

II. Abdülhamid döneminde bir çok faaliyetin yasaklanması sebebiyle Tanzimat'ın siyasî mesajlarla dolu edebî eserleri görülmez. Edebiyat bir

⁵ Tevfik Fikret, *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatur, Nurullah Çetin, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 475-478)

kürsü olmaktan çıkar. Ama edebiyat, bir köşeye sıkıştırılan veya kendini sıkıştıran edebiyatçının adeta bir mahzenden hava aldığı delik hükmünde hayati bir nitelik kazanır. Nitekim başka bir alanda siyasî bir tavır ortaya koymak mümkün değildir bu dönem için.

III. II. MEŞTURYET DÖNEMİ: ZİNCİRİNDEN KURTULAN EDEBİYAT

II. Abdülhamit'in ülkenin siyasî durumundan kaynaklanan uygulamaları 1908 ihtilaliyle son bulunca edebiyat adeta, o döneme kadar içte biriktirilen sözlerin bir anda kusulması gibi bir döneme şahit olur. Zincirden kurtulmanın sarhoşluğu belirgindir. Her ağızdan bir ses çıkmaktadır. Ancak bu sesler arasında bir bütünlüğe sahip olan oldukça azdır. Böylesi bir karmaşa ortamında edebiyat, siyasetin aracı olmaktan öteye geçemez. O dönemin önde gelen hemen her yazar ve şairi, yeni yönetimi selamlayan, eski yönetime ise söven yazılar, şiirler kaleme alırlar. Kaydedeceğimiz şu iki örnek dönemin hakim anlayışını ve dönemin edebiyatçılarının siyasette olan ilişkilerini çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır:

Tanzimat döneminde siyasî meselelerden öte sosyal meselelere bile pek yer vermeyen Rezaizade Mahmut Ekrem, Meşrutiyet'in ilanının ardından adeta siyasî bir figür olarak ileri çıkar ve 'Nefrin' başlıklı şiirinde şu mısraları kaydeder:

Hürriyeti esarete tahvil kıldılar
Ulviyeti mezellete tebdil kıldılar
Milliyeti hamallığa tehzil kıldılar
Her bârı duş-ı müllete tekmil kıldılar
Kallâşlar, hükümeti terzîl kıldılar

Millet ki katlanup durur envâ-ı mihnete
Bin türlü cevr ü şiddete her yolda zillete
Mûrane cem-i servet eder dâr-ı devlete
Bel' ettirir o serveti devlet şekavete
Nefrin bu hale bâis olan bed-güherlere
Lânet, hezâr lanet o bîdad-gerlere...⁶

⁶ Orhan Okay, a.g.e., s. 167

II. Abdülhamit'i yukarıda kaydedilen 'Sis' başlıklı şiirinde şiddetle tenkit eden Tefik Fikret ise, 'Rücû' başlıklı şiirinde bir yandan eski döneme olan kinini dile getirir bir yandan da yeni siyasî iradeyi selamlar:

Hayır, hayır sana râci' değil bu tel'inât
Bütün bu levm ü te'ellüm, bu ibtikâ-yı hayât,
Hayat-ı milleti ta'zib eden, muhakkar eden,
Çamurlayan ne kadar levs varsa hep birden
Kucaklanmış, taşınmış bir muhite a'iddi;
O mel'anet gecesinde uzaktayız şimdi.
Karıştı ley-i musibet eyl-i nisyana
Açıldı gözlerimiz bir sabah-ı rahşâna.
Sen, ey muhît-i teceddüd, o leyl-i menhûsun
Seninle nisbeti yok; sen şerefisin ulusun.
Ne sis yüzünde, ne zül; bilakis safâ vü vakar;
Doğan güneş gibi sâfi bir inkılabın var.
Ufukların bütün enzârı sende, pür-hayret;
Bu gün senin medeniyet, müsâlemet, safvet...⁷

Yine bu dönemde gelişen fikir akımları da edebiyat vasıtasıyla kendilerini ifade ederler. Milliyetçilik, edebiyatın içinde gelişen ve edebiyatçılarla belli bir seviyeye ulaşan fikir akımı olarak yer alır. Mehmet Emin Yurdakul ve Ziya Gökalp bu ideolojinin temellerini atarken ellerindeki en önemli ifade vasıtası edebiyattır. İslamcılık da aynı şekilde bu dönemde iyice gelişen bir akım olarak yer alır. İslamcılığın ifade alanı da edebiyat olur. Ancak bu dönemde Tanzimat ve Servet-i Fünun döneminden farklı bir durum da ortaya çıkar. Tanzimat döneminde siyaseti konuşanların çok büyük kısmı toplumda edebiyatçı kimlikleriyle tanınan isimlerdir. Bu isimlerin ifade alanı edebiyattır. Servet-i Funun'un kısıtlı döneminde de benzer durum söz konusudur. Ama Meşrutiyet'ten itibaren özellikle basın çok büyük gelişme kaydetmesiyle gazete, edebiyatın dışında bir ifade alanı olarak öne çıkar. Ayrıca bu dönemin aydınlarının önemli bir kısmı batıyla daha yakın ilişki kuran isimlerdir. Böylece fıkra ve makalelerle de siyasî meseleler işlenmeye

⁷ Tefik Fikret, a.g.e., s. 479

başlanır. Edebiyat bir ifade alanı olma özelliğini yine korumakta hemen her aydın ucundan kıyısından edebiyatla ilişkiye girmekte ama edebiyatın yanında gazete de bir yeni alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde ayrıca politikacı tipi de ortaya çıkmaya başlamakta, kendine edebiyatı değil siyaseti ve siyasî düşünceyi esas mesele edinen kişiler⁸ görülmektedir. Partilerin kurulması, özellikle II. Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki özgürlük havasıyla ortaya çıkan görüşler, edebiyattan bağımsız bir alan oluşumuna katkı sağlamıştır.

Bu dönemle belirginleşen politikacı – edebiyatçı ayrımı, politika ve edebiyat arasına da tabii bir ayrım getirmiştir. Şöyle ki buraya kadar anlatılan dönemlerde edebiyat, politikanın tabii hatta zaruri bir dilidir. Henüz farklı bir 'dil' gelişmediğinden politika da edebiyat içinden yapılmıştır. Ancak bu dönemle beraber belirgin hale gelen ayrışma, bir kullanım meselesini de beraberinde getirmiştir: Edebiyat, politika için kullanılan bir araç mı olacaktır; yoksa politika, edebiyatın gelişimine bir vasıta özelliği mi gösterecektir? İşte bu soru, ülkenin içinde bulunduğu meselelerden dolayı, edebiyatın, büyük oranda, politikanın güdümüne girmesi şeklinde bir yansıma bulmuştur. 1940'lara kadar devam eden bu durum, Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyet'in kurulma yıllarında farklı niyetlerle gerçekleşir.

IV. MİLLİ MÜCADELE: SAVAŞAN EDEBİYAT

II. Meşrutiyet'in ümit dolu ilk döneminin ardından baş gösteren toprak kayıplarıyla ülke ciddi sıkıntılarla yüz yüze gelmiştir. Balkan savaşları ve devamında I. Dünya savaşı, toplumun her kesimini ve ülkenin bütün coğrafyasını etkilemiştir. Bir yıkımın yaşandığı bu dönemde edebiyat da edebiyatçı da savaşta yer almıştır. Ahmet Haşim, Yakup Kadri, Halide Edip gibi bizzat cephede veya cephe gerisinde savaşın içinde görev alan edebiyatçılardan bazılarıdır. Ahmet Haşim gibi cephede savaştığı halde hiçbir savaş ve siyaset meselesine değinmeyen çok az şair ve yazar istisna tutulursa dönemin şair ve yazarları kalemleriyle savaş yolunu seçmişlerdir. Dönemin edebiyatına hakim olan milliyetçi havanın bu durumdan kaynaklandığı bir gerçektir. Ayrıca dönemin siyasî iradesi, edebiyatçılara cephede savaşan askerinin ve savaşı kaygıyla takip eden toplumun moralinin yüksek tutmak için hikaye, roman ve şiir siparişi vermiştir. Nitekim bu siparişler doğrultusunda Ömer Seyfettin, Ahmet Hikmet Müftüoğlu gibi yazarların bir çok

⁸ Örnek olarak dönemin önde gelen fikir adamlarından Abdullah Cevdet'in faaliyetlerine, görüşlerini takdim biçimine bakılabilir. Geniş bilgi için bkz. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasi Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz

eser kaleme aldığı görülmektedir. Mehmet Akif Ersoy'a ısrarlar sonucu yazdırılan 'İstiklal Marşı' örneğinde de dönemin siyasî yapısının edebiyata bakışını; dolayısıyla siyaset karşısında edebiyatın durumunu gösteren bir örnektir.

V. CUMHURİYET'İN İLK YILLARI: TARİHİ 'YAZAN', TOPLUMU 'YAPAN' EDEBİYAT

Cumhuriyet'e gelindiğindeyse savaşan edebiyat yine sahnededir. Ama bu sefer cephe de değil, toplumun zihninde bir savaş verilmektedir. Atatürk'ün sohbet meclislerinde devamlı yer alan bazı edebiyatçılar, adeta 'kamu ajanı' tanımlamasına uygun bir şekilde kalemelerini kullanmaya başlamışlardır. Yeni bir cumhuriyet kurulmuş; bu cumhuriyetin toplumsal katmandaki zihinsel dönüşümünün gerçekleşmesi için edebiyatçılardan yardım beklenmiştir. Nitekim bu dönemde Yakup Kadri, Behçet Kemal gibi bir çok yazarın kaleme aldıkları eserlerde bu zihinsel dönüşümün gayretleri açıkça görülmektedir. Özellikle günümüzde tamamıyla siyasî bir metin özelliği kazanan 'Onuncu Yıl Marşı'nın Behçet Kemal Çağlar ve Faruk Nafiz Çamlıbel tarafından ortaklaşa yazılmış olması dönemin edebiyatçılarının siyasî yapıyla ilişkilerini de göstermektedir. Bu eserlerde bir yandan eski yönetim kötülenmekte bir yandan da cumhuriyetin faziletleri anlatılmaktadır. Örneğin, Yakup Kadri'nin *Ankara* romanında, Ankara yüceltilirken *Sodom ve Gomore* romanında İstanbul, Sodom ve Gomore benzetmesiyle kötülenmektedir. Kudretli çok az edebiyatçının ortaya koyduğu hariç bu kapsamdaki bir çok metin, basit heyecanları ifadeden ve bir müddet sonra basmakalıp söylemleri dile getirmekten öteye geçememiştir. Öyle ki bu yeni Cumhuriyet'in heyecanı, bazı edebiyatçılara öylesine siyasî şiirler yazdırmış; onları edebiyat alanından öylesine uzaklaştırmıştır ki, var olan kabiliyetlerinin inkişafının bile önüne geçmiştir. Bu kapsamda önde gelen edebiyatçılardan Behçet Kemal Çağlar, Atatürk'e bağlılığı ve Cumhuriyet'i anlatma heyecanı sebebiyle kabiliyetini inkişaf ettirememiş kalemlerden biridir.⁹

Cumhuriyet döneminde özellikle 1930'ların ortalarına kadar süren bu anlayışın arka planını, edebiyatımızda daha ziyade sosyalist kimliğiyle tanıyan ancak sosyalizmle tanışmadan önce yukarıda kaydedilen çerçevede Cumhuriyet'in heyecanını kendine şiar edinen Kemal Tahir'in cümlelerinde bulmak mümkündür.

Arkadaşlarıyla beraber çıkardıkları *Geçit* dergisinin ilk sayısında Türk tiyatrosunun önemli ismi Muhsin Ertuğrul'u, sahneye koyduğu oyunlarda

⁹ İnci Engin'in, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, İstanbul 2001, s. 48

Cumhuriyet'i anlatmadığı için şiddetle eleştirir: 'Rejisör Efendi biz İstanbul Şehir Tiyatrosunda inkılap Türkiye'sinin on cepheden zaferini haykıran eserleri karşısında bir kral sarayında keyfe yazılmış şeyler seyretmediğimizi görmek ve buna inanmak istiyoruz. Bıktırıcaya kadar çıplak bacak değil beyim, taptırıcaya kadar, sanat ve vatan eseri. Hala mayo ile plaj manzaraları çeviren rejisörümüz, işte büyük inkılabın yürüyüş nizamında hissene düşen budur.'¹⁰ Aynı derginin ikinci sayısındaki yazısında ise Cumhuriyet'in onuncu yılındaki kutlamaları ve halkın tavrını yeterli bulmayarak eleştiride bulunur: 'Ben bayramımızın ilk günü muazzam kalabalıkla dolmuş olan (Onuncu Yıl Meydanı)nda idim. Geçit resmi başladı. Alay, Taksim'e doğru yola çıktı. Taklardan çiçekler atıldı. Fakat alkış ruhsuz, haykırış sıfırdı. Ben onuncu yıl bayramımızı böyle düşünmemiştim. Bekledim ki, onbinlerce vatandaş hep bir ağızdan ve hep aynı ateşle 'Tarihten önce vardık, tarihten sonra varız' diye vatanımızın ilk mesut bayramını kutlasın.'¹¹

Yine Cumhuriyet'in onuncu yılında edebiyatçılarla Maarif vekaleti arasında gerçekleşen bir tartışma da bu dönemde edebiyatın siyasî iradeyle ilişkisini gösterir: Maarif vekaleti, Cumhuriyet'in onuncu yılı münasebetiyle on dokuz yazarla görüşür ve bu yazarlardan Cumhuriyet'in faziletlerini, gerçekleştirilen inkılapların övgüsünü anlatan eserler kaleme almalarını ister. Ücret, aynı yılın Kasım ayında ödenecektir. Ancak yazılar teslim edildiği halde denilen tarihte parlar ödenmeyince başta Burhan Cahid olmak üzere yazarlar gazetelerde yazdıkları yazılarda durumdan şikayetçi olurlar. Söz konusu yazarların şikayeti karşısında bir başka gurupta yer alan yazarlar ise Cumhuriyet adına yazılan kitaplardan veya yazılardan para beklemenin yarlılığını, 'edebiyat adamına yakışmazlığını' dile getirmişlerdir.¹² Bu tartışmayı edebiyat siyaset ilişkisi noktasında iki açıdan değerlendirmek mümkündür: Birinci yönüyle siyasî yapının edebiyatçıyı kendine memur olarak gördüğüdür ki bu edebiyat adına bir kayıptır. Diğer yönüyle yazarların para istemesine karşı çıkan edebiyatçılar ise edebiyatçıyı, siyasî yapının 'sözcüsü' olarak görmektedir ki bu durumda da kaybeden edebiyat olmaktadır. Bu çerçevede kaleme alınan eserlerin edebîlikten uzak oluşu bu 'kayıp'ın açık göstergesidir.

¹⁰ Kemal Tahir, *Geçit*, 10 Teşrinievvel 1933

¹¹ Kemal Tahir, *Geçit*, 10 Teşrinisani 1933

¹² Tartışma için bkz. *Geçit*, 17.01.1934

VI. KÖYE SIKIŞAN EDEBİYAT-KÖYDEN ÇIKAN SİYASET: TOPLUMCU GERÇEKÇİ EDEBİYAT

1940'lara gelindiğinde edebiyat dünyasında ciddi ve kalıcı farklılıklar gözlemlenmeye başlanmıştır. Bir yandan Orhan Veli gibi gündelik hayatı edebiyatın konusu yapan edebiyatçılar, bir yandan Ahmet Hamdi Tanpınar gibi eserlerinde sanatın mükemmeliyetini esas alan kalemler bir yandan da 'toplumsal gerçekçi' denilen bir edebiyatçı gurubu ortaya çıkar. Bu dönemde siyasetle çokça içli dışlı olan edebiyatçı gurubu toplumsal gerçekçi akımdır. Ancak bu dönemden itibaren edebiyatçı ile siyasî irade arasındaki ilişki biçimi değişmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında 'memur' gibi görülen edebiyatçı 1940'lı yıllardan itibaren kendini farklı konumlandırmıştır. Siyasî yapı artık istekleri yerine getirilen, edebiyatçının idealleriyle bütünleşmiş bir 'yapı' değil; şekillendirilmesi kaçınılmaz olan bir 'sistem'dir. Fakir Baykurt, Mahmut Makal gibi yazarlar özellikle köy etrafında sosyalist bir bakış açısıyla toplumu çözümlemeye çalışmış, bir yandan da sosyalist toplumun gerekliliğini işlemişlerdir. Bu yaklaşım, 1934'te Rusya'da toplanan Sovyet Yazarlar Kongresi'nin aldığı kararların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Bu akımda da her ne kadar mevcut siyasî yapının istekleri yerine getirilmiyor olsa da, angaje bir yaklaşımla eserler ortaya konulduğundan edebiyat yine kaybeden olmaktadır.

1960'lara kadar gücünü devam ettiren köy merkezli bu edebiyat anlayışı, gerçekte bir siyasî tasavvur ortaya koymaktadır. 1960'lardan itibaren ise ideolojik angaje ürünü olarak kaleme alına eserler, köyden şehre kaymıştır.

VII. İDEOLOJİLERİN SÜNGÜSÜ EDEBİYAT

1960'larda başlayıp 12Eylül ihtilaline kadar süren dönemde sadece toplumsal alanda değil edebiyatta da ciddi mücadele hatta 'savaş' başlamıştır. Edebiyat, mevcut siyasî yapıyla organik bağıni oldukça zayıflatmış; yazarların mensup olduğu ideolojinin savaş meydanı haline gelmiştir. Örneğin Vedat Türkali'nin 'devrimcileri' anlattığı herhangi bir romanın olay örgüsünde 'sağcı' ve 'solcu' kahramanlara biçilen rolü alıp Emine İşımsu'nun 'ülküçüleri' anlattığı herhangi bir romanındaki 'sağcı' ve 'solcu' kahramanlara biçilen rolle yer değiştirdiğimizde romanlardaki ana yaklaşım itibariyle bir farklılık görülmemektedir. Sağcılar da solcular da benzer basma kalıp cümlelerle anlatılmakta; edebiyat tamamen siyasî ideolojinin kabaca ifade alanı haline gelmektedir.

Bu yıllarda sadece roman ve hikaye değil; şiir de önceki dönemlere göre ciddi oranda siyasileşmiştir. Başta İkinci Yeni'nin siyasî tavrı olmak üzere 1970'lerden itibaren belirginleşen İslamcı akımın şiiri bir ifade vasıtası olarak görmesi ve müstakil bazı şairlerin siyasî duruşlarını şiirle ortaya koymaları, şiirin de siyasî bir boyut kazanmasına sebep olmuştur. Ancak bu şiir de bu dönemdeki romanda olduğu gibi mevcut siyasî yapıyla organik bir ilişki içinde değil; siyasî bir mücadele ve siyasî bir duruş peşindedir.¹³

Edebiyatın kaba hatlarıyla siyasete 'kurban' verildiği bu yıllarda edebiyatla siyaset yapan ama bunu estetik bir çerçevede ve edebiyatı yüceltecek bir nitelikte gerçekleştiren isimler de vardır. Edebiyat siyaset ilişkisine yeni açılımlar getiren Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu gibi bu isimler, bir siyasî duruşa ve olayları siyasî noktada 'görüş'e sahip olsalar da iktidara veya herhangi bir siyasî ideolojiye angaje olmamalarıyla dikkat çekici bir duruş sergilerler.

1960-1980 arasındaki bu dönemde edebiyat siyaset ilişkisinde öne çıkan bir başka durum, tarihî konuların edebiyatta sıklıkla işlenmeye başlanmasıyla tarihin bir siyaset malzemesi olarak kullanılması, böylece edebiyat aracılığıyla ve tarihi kullanmak suretiyle siyasî bir eser ortaya koymaktır. 1960'lardan itibaren güç kazanan Türkiye'deki sol, kendine tarihî bir arka plan temin edebilmek için yakın tarihten Osmanlı tarihine uzanan bir dönemde tarihi tartışma konusu yapmıştır. Tarih, gerek fikrî eserlerde gerekse başta roman olmak üzere edebî eserlerde mevcut siyasî ideolojilerin ve yapılanmaların dayanak noktası yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın edebiyat zemininde gerçekleşen kısmı, bazen tarihle hesaplaşmak böylece siyasî bir tavır ortaya koymak şeklinde olurken bazen de tarihi şahit tutarak siyasî bir tavır geliştirmek şeklinde olmuştur.

VIII. 1980'LER: SÜKUT-I HAYALDEKİ HESAPLAŞMA

12 Eylül 1980 ihtilalinden kısa bir müddet sonra, edebiyatta 1980 öncesi ile gelinen durumun mukayesesine dayanan ve iki dönem arasındaki tezada dikkat çekerek siyasî bir sorgulamaya girişen bir yaklaşım görülmeye başlanır. Bu kapsamdaki eserlerden ister 'sağ' ister 'sol' görüşle kaleme alınmış olsun, 1980'lerle başlayan liberal toplumda özellikle kapitalistleşmeyle beraber toplumun daha maddeci bir hal almasıyla '80 öncesinin ideallerle ve ideolojilerle şekillenen hayatı arasında mukayeseye girilir. Örneğin, Leyla Erbil, *Mektup Aşkaları* romanında 1980 öncesinde 'devrimci' olan, Amerika'yı düşman gören bir arkadaş gurubunun 1980'den sonra

¹³ Bu dönemde şiirin siyasetle ilişkisiyle ilgili olarak bkz. Celal Fedai, '1960-1980 Arası Türk Şiirinde Siyaset; Eğrisiyle, Doğrusuyla', *Hece*, nu: 90/91/92, 2004, s. 252-260

Amerika'da yaşamak için can atmasını ele alır. Bir yandan iki dönem arasındaki tezata dikkat çekerken bir yandan da 1980'lerin siyasî ortamıyla beraber şekillenen topluma eleştiriler gönderir. Aynı tavrı 'sağ' kesimde de görmek mümkündür. Mustafa Kutlu, *Ya Tahammül Ya Sefer* adlı hikaye kitabında 1980 öncesinde 'ülküçü' olan bazı insanların 1980 sonrasında ideallerini unutup nasıl kapitalist kesildiklerini tenkit eder. Bu tenkit, sadece kişiler üzerinden değil, 1980 sonrası siyasî anlayışı üzerinden de gerçekleştirilir.

1980'lerde edebiyatın siyasetle ilişkisinde Türkiye'deki değişime paralel olarak İslamcı akımın yükselmesiyle 'islamcı' romanlar görülmeye başlanır. 1980 öncesinde Şule Yüksel Şenler'le başlatılabilecek bu akım, Hekimoğlu İsmail, Emine Şenlikoğlu gibi yazarlarla onlarca örnek ortaya koyar. Bu eserlerin bazılarında tamamen İslamî hayatın övgüsü yapılırken bazılarında, mesela Emine Şenlikoğlu'nun romanlarında, hem İslamî hayatın övgüsü hem de mevcut siyasî yapının eleştirisi gündeme getirilir. Satır aralarında İslamî bir sistemin güzelliğinin ve gerekliliğinin propagandası yapılır.¹⁴

IX. POLİTİZEDEN KURTULUP PARALİZE OLAN EDEBİYAT

1990'ların ortasından itibaren başlayıp günümüze kadar gelen süreçte ise edebiyat, 1960-1980 arasında politize olmasına benzer şekilde bu sefer paralize olmuştur. Siyasî meselelerin en aza indiği, postmodernizmin etkisiyle 'özel' konuların ağırlık kazandığı ve reklam dünyasının desteğiyle 'görünür olma'nun öne çıktığı bir edebiyat ortamında artık yazarın siyasî duruşundan ziyade ne kadar sattığı dolayısıyla ne kadar kazandığı önemli olmuştur. Bu genel manzaranın yanında eskinin 'kalıntısı' sayılabilecek siyasî içerikli ve siyasî bir tavrı ortaya koyan eserler kaleme alınmaktaysa da 'görünür' olamadıklarından pek fazla alaka uyandıramamaktadırlar. Edebiyatın paralize olmasının yanında bu dönemin bir kazanımı olarak edebiyatın siyasetten uzak durmasıyla çok az da olsa estetik yönü ağır basan eserlerin kaleme alındığı alttan alta hakiki bir edebiyat damarını takip eden edebî eserlerin yazıldığı da bir gerçektir.

SONUÇ

Tanzimat sonrasında gelişen Türk edebiyatında genel anlamda siyasî irade-iktidar ile edebiyatın arasındaki ilişkiyi analiz etmeye çalışan bu çalışmada şu sonuçlara varmak mümkündür.

¹⁴ Bu dönemde İslamcı akım roman kapsamında değerlendirilebilecek ancak konuyu ele alış bakımından aynı akımda sayılabilecek diğer romanlardan oldukça farklı olan, siyasî bir akım olarak İslamcılığa içerden bir eleştiri getiren bir roman örneği olarak bkz. Mehmet Efe, *Mızraksız İlmihal*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999

Tanzimatla beraber başlayan süreçte yaşanan toplumsal değişimlere paralel olarak edebiyatta da ciddi değişimler yaşanmış; ilk dönemlerde edebiyatçıların birer bürokrat olmalarından da kaynaklanan bir etkiyle siyaset edebiyatçıları eliyle yürütülmüş ve yazılmıştır. Bu dönemlerde edebiyat, siyasetin bir ifade alanı olmuştur.

II. Meşrutiyet ihtilalinin ardından Türk toplumunda politikanın ve politikacının batılı anlamda bir tip olarak ortaya çıkmaya başlamasıyla edebiyat ile siyaset arasındaki bağ önceki dönemlere nazaran zayıflamıştır. Ancak hâlâ edebiyat, siyaset için bir ifade alanı olmakta, edebiyatçı siyasî propagandasını edebî eserlerle ortaya koymaktadır.

Milli Mücadele yıllarında iktidarın istediği ve toplumsal şartların gerektirdiği şekilde iktidarın isteklerini yerine getiren edebiyat, Cumhuriyet'in ilanı ile beraber yeni yönetimin faziletlerini anlatmayı ve yeni yönetimi halka belletmeye çalışmıştır.

1940'larda heyecanlı bir üslupla kaleme alınan toplumsal gerçekçi romanlarda sosyalizmin propagandası alttan alta yapılmış; ancak edebiyatın mevcut siyasî yapıyla organik bağı da zayıflamıştır. 1960-80 arası ise edebiyatın adeta politize olduğu bir dönemdir. Edebiyat, ideolojilerin savaş meydanına dönmüştür.

1980'lere gelindiğindeyse bir yandan '80 öncesiyle hesaplaşma yoluna gidilmiş bir yandan da kökü Tanzimat yıllarına dayanan bir akım olan İslamcılığın edebiyatı keşfetmesi görülmüştür. Bu anlamda 1980'lerin edebiyattaki siyasî duruşu temsil eden kesiminin İslamcı akıma mensup edebiyatçıları olduğu belirtilebilir. 1980 öncesinin 'devrimci' ve 'ülküci' yazarları bu dönemde artık eskisi kadar 'siyasî' yazmamaktadırlar.

1990'ların ortasından başlayıp günümüze kadar gelen süreçte ise edebiyatın siyasetle arasını iyice ayırdığı, kendini siyasete teslim etmediği ancak eleştirel anlamda siyasî bir duruşa da sahip olduğu görülmektedir. Yine bu dönemde edebiyatın 'paralize oluşu' da edebiyat siyaset ilişkisinde dikkat çekici bir noktadır.

Bütün bu değerlendirmelerin ardından meseleye edebiyat noktasından baktığımızda edebiyatın siyasete yaklaştıkça edebiyat olmaktan uzaklaştığı hatta yakınlaşma mesafesine göre edebî bir metin olmaktan çıkıp siyasî bir broşür haline geldiği görülmektedir. Şüphesiz her yazarın siyasî bir görüşü ve bu görüşünün yansımaları olarak siyasî bir duruşu vardır. Kaleme aldığı roman, hikaye veya şiirinde bu duruşunu satır aralarında yansıtır ama açıkça söylemez, propaganda yapmaz. Edebiyatçı, eseri vasıtasıyla siyasî yapıyı da anlamaya çalışabilir; bu bağlamda siyasî yapıyı veya geçmiş siyasî dönem-

leri eleştirebilir. Örneğin Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* isimli romanı, içerik itibarıyla siyasî olan, ama açıkça siyaset yapmayan bir eser olarak bu kapsamda sayılabilir. Yapılan incelemede görülmüştür ki edebiyatçı siyasete yaklaştıkça edebî niteliğinden ödün vermekte, hatta uzaklaşmaktadır. Bu duruma en önemli örnek Necip Fazıl'dır. Necip Fazıl, Türk şiirinin övüncü sayılabilecek eserlerini siyasî bir mücadeleye girişmeden önce vermiş; böylesi bir mücadeleye giriştikten sonra ise şiirlerindeki edebî cevher ciddi oranda azalmıştır. Bu bakımdan siyaset edebiyatla bir arada olamayacak kadar edebiyata aykırı bir yapıdır. Edebiyatta ancak siyasî duruş olabilir ama siyasî söylem olmamalı. Olduğunda, verilen bir çok örnekte de görüldüğü üzere kaybeden hep edebiyat olmaktadır. Geçmişten günümüze kalan ve gelecekte de Türk edebiyatını temsil edeceğine inanılan eserlerin, edebiyat siyaset ilişkisinde tavrını edebiyattan yana koyan eserler olduğu ve gelecekte de olacağı bir gerçektir. Zamanında büyük heyecanlar uyaran siyasî roman, hikaye ve şiirlerin bugün adlarının bile anılmaması, edebiyatın siyasetle ne kadar yürüyebileceğinin açık göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Bedri Mermutlu, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003.
- Celal Fedai, '1960-1980 Arası Türk Şiirinde Siyaset; Eğrisiyle, Doğrusuyla', *Hece*, nu: 90/91/92, 2004.
- Geçit*, 17.01.1934
- İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, İstanbul 2001.
- Kemal Tahir, *Geçit*, 10 Teşrinievvel 1933.
- Kemal Tahir, *Geçit*, 10 Teşrinisani 1933.
- Mehmet Efe, *Mızraksız İlmihal*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.
- Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, (Haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu, İsmail Kara), Dergah Yayınları, İstanbul, 2005
- Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005.
- Selçuk Çıkla-Sıddık Akbayır, 'Hayat-Edebiyat- Siyaset Kaynakçası', *Hece*, nu: 90/91/92, 2004.
- Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasî Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz.
- Tevfik Fikret, *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, TDK Yay., Ankara, 2004.